

AUDIO VA YOZMA NUTQDAGI MUALLIFLIKNI ANIQLASHDA LINGVISTIK EKSPERTIZA USULLARI

Ruziyeva Charos

Navoiy davlat universiteti magistri

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17394273>

Annotatsiya. Tezida audio va yozma nutqdagi mualliflikni aniqlash masalasi sud lingvistik ekspertizasi nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Shaxsga xos til birliklarini aniqlashda fonetik, leksik, grammatik va stilistik belgilarni tahlil qilish usullari misollar yordamida yoritiladi.

Kalit soʻzlar: sud lingvistik ekspertizasi, mualliflik, audio nutq, yozma nutq, fonetik tahlil, stilometrik usullar, identifikatsiya, idiolekt.

Sud lingvistik ekspertizasi huquqiy jarayonlarda nutq va matnni daliliy asos sifatida oʻrganadi. Shaxsning nutqidagi oʻziga xosliklar — idiolekt — mualliflikni aniqlashda asosiy omil sanaladi. Masalan, audio nutqni tahlil qilishda fonetik belgilar muhim rol oʻynaydi. Ayrim shaxslar “r” tovushini orqa til bilan, boshqalar esa old til bilan talaffuz qiladi. Shu kabi talaffuzdagi farqlar, pauzalar soni, intonatsiya koʻtarilishi yoki soʻzlarni choʻzib aytish kabi xususiyatlar shaxsni farqlash imkonini beradi. Masalan: audio yozuvda “Men buni qildim” jumlasida soʻz urgʻusining har safar “men” soʻziga tushishi nutqda oʻzini oqlash ohangini bildiradi — bu individual uslub belgisi hisoblanadi.

Yozma nutqda esa mualliflikni aniqlashda leksik va sintaktik belgilar muhimdir. Har bir shaxs maʼlum soʻzlarni afzal koʻradi, tinish belgilarini oʻziga xos tarzda ishlatadi. Masalan: kimdir “lekin” oʻrniga “ammo” soʻzini doimiy ishlatasa, yoki har doim “...” (uch nuqta) bilan fikrini tugatsa — bu uning yozma uslubidagi shaxsiy iz hisoblanadi.

Shuningdek, yozuvchi “menimcha”, “demak”, “aniqlik” kabi diskurs markerlarini koʻp ishlatishi ham mualliflikni aniqlashda ishonchli belgi boʻladi.

Zamonaviy lingvistik ekspertizalarda stilometrik tahlil usullari ham qoʻllaniladi. Masalan, matndagi soʻz chastotasini (koʻp ishlatilgan soʻzlar), gap uzunligini va birikmalar tizimini aniqlash orqali shaxsning yozish odatini statistik jihatdan baholash mumkin. Masalan: ikkita anonim xatdagi “aniqlik kiritish lozim” yoki “meni tinglashmadi” kabi iboralarning takrori ularning bir muallifga tegishli boʻlish ehtimolini kuchaytiradi.

Audio yozuvlarda esa lingvistlar intonatsion tahlil dasturlari yordamida tovush balandligi, ohang va surʼatni solishtirib, kimning ovozi ekanini aniqlashadi. Masalan: bir ishda shaxs “ha, men dedim” deb aytgan audio yozuvdagi intonatsiya koʻtarilishi va soʻnggi “m” tovushining choʻzilishi aynan gumondorning nutq xususiyatlariga mos kelgani aniqlanadi. Bunday misollar shuni koʻrsatadiki, mualliflikni aniqlashda lingvistik ekspertiza fonetik, leksik, grammatik va stilometrik omillarni birlashtirgan kompleks tahlilni talab qiladi.

Audio va yozma nutqdagi mualliflikni aniqlash sud lingvistik ekspertizasining eng muhim turlaridan biridir. Har bir insonning nutqida va yozma ifodasida oʻziga xos “til izlari” mavjud. Ovozning tiniqligi, nutqni tashkil etuvchi fonemalar, tezlik va talaffuz nisbiy aniqligi, uzunligi va strukturasi, belgi va soʻz hajmi, muayyan soʻzdan foydalanish, ijtimoiy vaziyatga koʻra soʻzlardan foydalanish, xususan, jarayon suhbatdoshlarining nutqiy imkoniyati, qobiliyatiga yoʻnaltirilganligi – bularning barchasi shaxsni tavsiflovchi koʻplab kompleks koʻrsatkichlardir. Yaʼni anʼanaviy fonoskopik ekspertizada ovozning tembri, toʻlqini, baland-pastligi kabi akustik va artikulyatsiyaviy xususiyatlari oʻrganilgan boʻlsa, lingvistik ekspertizada soʻz va

tovushlarning orfoepik va transkripsion xususiyatlari: tovushlarning yumshoq-qattiqligi, qisqa-cho'ziqligi, tor-kengligi, lablangan-lablanmaganligi kabi talaffuz belgilari o'rganiladi. Bu yozishma muallifning qay hududga mansubligini aniqlashga yordam beradi. Xuddi shuningdek, audio yozishmalarda ham yuqoridagidek lingvistik tahlil amalga oshiriladi¹.

Ushbu belgilarni fonetik, leksik va stilometrik jihatdan o'rganish nafaqat sud jarayonlarida, balki kiberjinoyatlarni ochishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Lingvistik ekspertizaning texnologik imkoniyatlar bilan uyg'unlashuvi bu sohani yanada ishonchli va ilmiy asosli yo'nalishga aylantirmoqda.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Coulthard, M. & Johnson, A. An Introduction to Forensic Linguistics: Language in Evidence. — Routledge, 2007.
2. Grant, T. Author Identification in Forensic Linguistics. — Routledge, 2013.
3. Wright, D. Using corpora to identify authorship in forensic contexts. — Applied Linguistics, 2017.
4. To'rayeva D. 2021. "Shaxsiy yozishmalar lingvistik ekspertizasi". O'zbekiston: til va madaniyat 1(4): 102-114
5. Ergasheva, G. Sud tilshunosligi: nazariya va amaliyot masalalari. — Filologiya masalalari jurnali, 2022.

¹ To'rayeva D. 2021. "Shaxsiy yozishmalar lingvistik ekspertizasi". O'zbekiston: til va madaniyat 1(4): 102-114